

Kirjallisuutta.

Yleisesitys suomen kielestä.

LAURI HAKULINEN: **Suomen kielen rakenne ja kehitys.** Toinen osa. Sanasto- ja lauseoppia. Helsinki 1946. 330 sivua.

Viime vuonna ilmestyi dosentti Lauri Hakulisen suomen kielen rakennetta ja kehitystä esittelevän arvokkaan käsikirjan toinen osa, joka käsittelee sanasto- ja lauseoppia. Teoksen ensimmäinen, äänne- ja muoto-oppia käsittelevä osa tuli julkisuuteen, kuten Virittäjän lukijat muistanevat, vuonna 1941 ja sai osakseen hyvin suopean vastaanoton. Tällöisen kokoavan yleisesityksen puute oli jo kauan tunnettu nuorissa kielitieteellisessä kirjallisuudessamme. Teoksen ensimmäisen osan hyvä vastaanotto ei kuitenkaan johtunut vain siitä, että tuo puute yleensä tuli poistetuksi. Tärkeintä oli, että se tuli poistetuksi erinomaisella tavalla. Tästä lienevät kaikki arvostelijat olleet yksimielisiä.

Yhtä myönteisen vaikutelman jättää lukijaan nyt käsissämme oleva käsikirjan toinen osa. Tällekin osalle on ominaista selvä ja loogillisen jäntevä esitystapa, joka lisäksi on kielelliseltä muodoltaan moitteeton, jopa nautittava. Läpi koko teoksen tulee näkyviin perinpohjainen suomen kielen tuntemus, mm. erinomaisen onnistuneesti valitussa esimerkkiaineksessa, sekä tekijän elävä ja vireä mielenkiinto kielentutkimuksen yleisiin periaatekysymyksiin laajemmaltakin näkökannalta. Tekijä ei ole rajoittunut vain jo tunnettujen tutkimuksen tulosten kokoamiseen ja kirjaamiseen, mikä sekään ei olisi ollut aivan helppo ja yksinkertainen tehtävä; hän on pitkin esitystä joutunut esittämään paljon aivan uuttakin, oman tutkimustyönsä ja omien oivalluksiensa tuloksia. Tätä omaa on tässä osassa suhteellisesti runsaammin kuin edellisessä, koska varsinkin lauseopin tutkimusta on meillä toistaiseksi harrastettu vähemmän kuin äänneopin selvittelyä.

Nyt puheena oleva teos alkaa suomen kielen sanaston rakennetta käsittelevällä esityksellä, jossa oman lukunsa ovat saaneet vanha omaperäinen sanasto, lainasanakerrostumat, sanaston omaperäinen tahaton kasvu ja sanaston tietoinen kehittäminen. Ennen lauseoppiin siirtymistä seuraa vielä luku sanaston lukumäärästä sekä omaperäisen ja laina-aineksen osuudesta siinä ynnä käänöslainoista, jonka jälkeen saadaan tutustua kieleemme alkusointufraseologiaa käsittelevään katsaukseen. Ensimmäinen luku antaa kuvan siitä, mitä vanhaa omaperäistä perussanastoa kielestämme on, toisessa luvussa esitellään kieleemme eri aikoina saadut indoeurooppalaiset, balttilaiset, germaaniset, slaavilaiset ja ruotsalaiset lainat. Sanaston omaperäinen tahaton kasvu, jota koskeva esitys on teoksen viihähtävimpiä ja ansiokkaimpia, jaetaan morfologis-semologista ja pelkästään semologista tietä tapahtuneeseen. Morfologis-semologiseen sanaston lisääntymiseen luetaan yhdyssanojen sellaista kuin *kalavesi*, *puolivyö*, *lautakunta* jne. muodostuminen ja edelleen erilaisten johtimien avulla syntyneet uudet sanat, esim. jälkimmäiset jäsenet sanapareissa *emä* ~ *emo*,

harja ~ *harju*, *rinta* ~ *rinne*. Kolmantena mahdollisuutena mainitaan vielä muu kuin johtimitse tapahtuva äänteellinen differentioituminen, jolloin erilaistumista voi seurata uusi merkitys, esim. *hellä* ~ *höllä*, *sentähden* ~ *sentään*, *kerralla* ~ *keralla*, *vaijoin* ~ *vain*. Näiden tapausten yhteydessä Hakulinen esittää myös kontaminaation synnyttämät sanat, esim. *ruoppi* < *ruokki* + *ramppi*. Sanaston semologista tietä tapahtuneen kasvun piiriin luetaan tapaukset, joissa sanoille niiden äänneasun pysyessä entisellään kehittyi merkitysopillista tietä uusi, usein kuvaannollinen merkitys. Vanha merkitys on saattanut kokonaan syrjäytyä tai toisinaan jäädä käytäntöön uuden rinnalle, esim. *kuri* 'disciplina' < murt. 'kuja, kahden puolen aidattu tie' tai *tarkoittaa*, jonka nykyiset merkitykset ovat kehittyneet murteittain vielä tavattavasta merkityksestä 'tähdätä'. Tämän sanaston omaperäistä spontaanista kasvua esittelevän luvun lopussa pohditaan vielä kysymystä, mikä sana on, ja kiinnitetään huomiota siihen kaiken inhimillisen kulttuurin kannalta ensiluokkaisen tärkeään osuuteen, joka kielellisillä symboleilla, äännösmerkeillä, sanoilla, on ollut käsitteiden synnyssä. »Äännösmerkit ovat toimineet — ontuvaa vertausta käyttäeksemme — jonkinlaisina kynttilän sydäminä, joiden ympärille lukuisat aistihavaintoihin pohjautuvat kertakaikkiset mielikuvat ovat jättäneet kukin vivahduskerrostumansa abstrahoituen käsitteiksi, niin kuin sula tali tarttuu sydänlangan ympärille kynttilöitä 'kastamalla' valmistettaessa.»

Neljännessä, sanaston tietoista kehittelyä käsittelevässä luvussa on puheena se suuri, Mikael Agricolan ajoista alkanut ja yhä jatkuva uusien sanojen sepitystyö, jonka tuloksena kirjakielemme on saanut omaperäiset ilmaisimet suurelle osalle nykyaikaisen kulttuurin keskeisintä käsitevarastoa. Esitys on kronologisesti jaoteltu ja varsin valaiseva. Täydellisyyttä ei tekijä luonnollisesti ole voinut tällä toistaiseksi vielä riittämättömästi tutkitulla alalla edes tavoitella.

Asian luonnosta johtuu, että tällaisessa koko sanaston rakennetta ja kokoonpanoa käsittelevässä yleisesityksessä on pikkuseikkoja, jotka voivat aiheuttaa huomautuksia. Seuraavassa muutama. S. 10 olisi *tuli* pitänyt olla puolilihavalla, koska se on suomalais-ugrilainen sana. Alaviitassa 1 s. 7 mainitaan, että kursiiivilla on ensimmäisessä luvussa painettu kantasuomalaiselta tai sitä vanhemmalta kaudelta peräisin olevat sanat ja tavallisella kirjasinlajilla suomen kielen erikoiskehityksen aikaiset tai sitä vanhemmat, siis esim. suomalais-virolaisen yhteiskauden sanat. Tämän mukaisesti olisi kai sanoja, joilla on vastine esim. vepsässä, pidettävä kantasuomalaiselta ajalta peräisin olevina, ja käytettävä siis kursiiivia niiden painatuksessa. Kursivoitavia olisivat silloin ainakin seuraavat sanat, joilla on äännevastine vepsässä: *säkä* (s. S), *neva* (s. 9), *sammua*, *laho* (s. 10), *astua*, *rampa*, *huomata*, *kehdata*, *kivistää* (s. 11), *halkaista*, *karsia*, *kääriä* (s. 12), *siirtää*, *tarttua* (s. 13), *myöhä*, *myöhästyä*, *hieno*, *kaita*, *leveä* (s. 14), *rainta* (s. 22), *kaski*, *keko*, *kesanto* (s. 27), *karitsa*, *maito* (s. 28). S. 34 alav. 2: *k̂*-äänteellä ei tarkoitettane indo-eurooppalaisessa kantakielessä palataalista affrikaattaa, s.o. samaan tavuun kuuluvien klusiilin ja samassa paikassa ääntyvän spirantin yhtymää, vaan palataalista tenuisklusiilia. S. 42: *sola* on ehkä pikemmin ruotsalaisiin kuin vanhoihin germaanisiin

lainasanoihin kuuluva. S. 22: rahi-sanalla on vastine liivissä, joten sen voisi ehkä kursivoida. En puolestani pitäisi todennäköisenä arvelua, että *turma* olisi *tuho* ja *surma* sanojen kontaminaation tulos, s. 75; *turmio* ja *turmella* puhuvat pikemminkin itsenäisen alkuperän puolesta. Myöskään en tahtoisu uskoa olettamukseen, että *lellitellä* saattaisi olla *hellitellä* ja murt. *lemmitellä* 'osoittaa lempeyttä' sanojen sekamuodostuma; vrt. esim. Renv. *lellu-ihminen* 'homo mollis, effeminatus'. Muutaman kerran on esimerkkeinä mainittu sanoja, joiden etymologia on vielä riidanalainen. Käsikirjan luonteisessa teoksessa, jota myöskin opiskelijat joutuvat käyttämään, olisi ehkä ollut paikallaan tämmöisissä tapauksissa viitata myös kirjallisuudessa esitettyihin vastakkaisiin käsityksiin, varsinkin kun useissa muissa tapauksissa on näin menetelty.

Teoksen lauseoppia käsittelevässä osassa tekijä ei ole pyrkinytkään kieleemme syntaksin systemaattiseen esitykseen, vaan on rajoittunut, kuten alkulauseessa mainitaan, vain tärkeimpiin sellaisista seikoista, joiden voidaan katsoa olevan karakteristisia suomen kielelle. Samalla on tekijän pyrkimyksenä ollut antaa suhteellisesti runsaammin tilaa aikaisemmassa kirjallisuudessa niukalti käsitellyille asioille. Luvut, jotka tämmöisen valikoinnin tuloksina ovat lauseopilliseen osaan päässeet mukaan, käsittelevät sanajärjestystä, spesieksen ilmaisemista, numerusseikkoja, eräitä paikallissijojen käyttötapoja, possessiivisuffiksien käyttöä, objektia, kongruenssia, yksipersoonaisia verbi-ilmauksia, lauseenvastikkeita ja lopuksi erinäisiä muita lauseopin seikkoja. Näissä kymmenessä luvussa esitetään paljon teräviä huomioita, avataan uusia viehättäviä näköaloja ja osoitetaan myös mielenkiintoisia probleemeja vastaiselle tutkimukselle. Esitys uusine näkökohtineen ja erinomaisine nasevine esimerkkeineen on kenen tahansa virkistävä lukea. Varsinkin se lienee omiaan herättämään nuorissa polvessa mielenkiintoa syntaktisiin kysymyksiin. Lukija, joka ei itse ole varsinainen asiantuntija lauseopin alalla, ei löytäne näistä luvuista huomauttamisen aihetta. Joskus olisi ehkä perinpohjaisempi lähisuku-kielten tuntemus tuonut pienen täydennyksen esityksen asiatietoihin. Niinpä s. 216 mainitaan, että semmoisilla monikkotapauksilla kuin *hereillä*, *selvillä*, *väsyksissä* jne. ei liene vastineita muissa ims. kielissä kuin jonkin verran vepsässä. Virosta voi kuitenkin myös löytää esimerkkejä tämänlaatuisesta monikon käytöstä. Viron *kaotsi*, *kaotsis* ovat epäilemättä *kaotus* (< **kadottus*) -paradigman monikkomuotoja, joita suomessa vastaisi *kadotuksiin*, *kadotuksissa*; monikko esiintyy edelleen sellaisessa tapauksessa kuin *esile*: Wied. *esile jõudma* 'vorwärts kommen'. Monikollisia näyttäisivät olevan myös *praakil*, *pilukil*, *kükakil*, *küürakil* (~ yksiköllinen *küürakala* Wied.) jne.

Teoksen arvoa hakuteoksena lisää suuresti loppuun liitetty aakkosellinen sanahakemisto, joka sisältää 25 nelipalstaista petiittisivua. Hakemistossa esiintyvien hakusanojen lukumäärä nousee viiteentuhanteen.

Kun »Suomen kielen rakenne ja kehitys» nyt on kokonaisuudessaan valmis, on kaikilla kieleemme ystävillä syytä kiitollisuuteen vaivojansa säästämätöntä tekijää kohtaan. Yhden teoksen kansien väliin on nyt tullut kooksi tietomäärä, joka ennen oli kerättävä hajallaan olevasta kirjallisuudesta, mikä tehtävä on ollut vaikea ja varsinkin opiskelijoille ylivoimainen.

Nyt on kenen tahansa suhteellisen helppo saada itselleen kokonaiskuva oman kielensä tärkeimmistä ilmiöistä ja niiden historiasta. Ja tämä kokonaiskuva esiintyy teoksessa ei vain eri tahoilta kerätyistä hajatiedoista kokoon kyhättynä, vaan huolellisesti harkittuna ja punnittuna, tekijän oman tutkimustyön rikastuttamana ja täydentämänä ja hänen selvän esitystapansa eläväksi tekemänä. Tässä on nyt valmiina kauan kaivattu pätevä opas opiskelijan käteen, tässä tarpeellinen käsikirja tutkijan hyllylle, virkistävä lähdeos opetustaan elävöittämään pyrkivälle äidinkielen opettajalle sekä viehättävä, joskin samalla vaativa apuneuvo jokaiselle, joka omin päin haluaa perehtyä oman kielensä rikkaaseen ja kiehtovaan, mutta ilman asiantuntevaa ohjausta vaikeasti avautuvaan maailmaan.

Lauri Posti.